

Közszolgálati Nemzetközi Képzési Központ

Biztonságelméletek

Balogh István: Security theories című jegyzetét lefordította:

Kiss Petra

Oktatási segédanyag

Nemzeti Közszolgálati Egyetem 2013.

Bevezetés.....	3
1. A biztonság meghatározásának és az elemzés szintjeinek problémái.....	6
2. Biztonságelméletek és biztonsági modellek.....	8
2.1. A biztonság realista megközelítése	9
2.1.1. Realista biztonságelméletek.....	13
2.2. A biztonság liberális elméletei	16
2.2.1. Liberális biztonságelméletek	18
2.3. A biztonság konstruktivista és kritikai megközelítése	22
2.3.1. Konstruktivista és kritikai biztonságelméletek	24
Összegzés	26

Bevezetés

Mit nevezünk biztonságelméletnek? - A biztonsági tanulmányok rövid áttekintése

Mit takar a biztonságelméletek fogalma? Napjainkban sokan ismerni vélik az aktuális biztonsági kérdéseket – legyen az a szíriai polgárháborús helyzet, Irán atomprogramja, az Egyesült Államok Közel-Kelet-politikája vagy éppen a gazdasági válság hatása Európában. Ez csupán annyit jelent, hogy a jól tájékozott embereknek általában vannak elképzeléseik bizonyos biztonságot érintő kérdésekről. **Ugyanakkor a biztonságelmélet tárgya túlmutat az aktuális történéseken, eseményeken – arra törekszik, hogy magyarázatot adjon bekövetkezésükre, feltárja okait és előrevetítse az események várható következményeit.** Ezáltal a biztonsági kérdések értelmezése és értékelése sokkal inkább tudományos, illetve politikai feladat, amely oly távolinak tűnik az átlagemberek életétől a világ megannyi országában. *Viszont éppen ezek az értelmezések és értékelések a meghatározóak azokban a kérdésekben, amelyek kihatással lehetnek az emberek mindennapjaira.*

A biztonsági tanulmányok alapvetően a nemzetközi kapcsolatok egyik részterülete. (Collins [2007] 2. o.) Megjegyzendő azonban, hogy a biztonsági tanulmányok nem azonosak a stratégiai tanulmányokkal, amely döntően a fegyveres erő alkalmazásának kérdéseivel foglalkozik és éppen ezért sokkal szűkebb területet ölel fel, mint a biztonsági tanulmányok. (Baylis-Wirtz [2007] 13. o.) A Szerző a biztonsági tanulmányokra, mint tudományos diszciplínára, a biztonságelméletre, mint e diszciplína részterületére hivatkozik – ez megfelel az angolszász tudományos tradícióknak.

Nagy vonalakban vizsgálva, a biztonságelméletek azzal foglalkozik, hogy hogyan garantálható egyes entitások biztonsága. A biztosítandó entitást „referens objektumnak” nevezzük. (Buzan-Wæver-de Wilde [1998] 36. o.; lásd még: Collins [2007] 2. o.) A referens objektum több szinten is értelmezhető: például városok, régiók, nemzetek, államok, a nemzetközi rendszer vagy éppen az egész bolygó biztonságaként. Azonban ezen jegyzet a biztonság említése esetén a nemzetek biztonságát érti, melynek legfőbb garantálója az állam. Globalizált világunkban mindez talán anakronisztikusnak tűnhet, ugyanakkor a Szerző hisz abban, hogy az államok még mindig a nemzetközi rendszer legfontosabb szereplői, amennyiben a legtöbb erőforrással rendelkeznek a nemzetközi viszonyok és a nemzetközi stratégiai környezet alakításában.

A biztonságelméletek tehát absztrakt modelleken keresztül nyújtanak magyarázatot egyes referens objektumok – például egy nemzet – biztonságának megteremtésére. (lásd: Collins [2007] 2. o.) Stephen Walt logikáját követve a biztonságelméletek - mint a legtöbb

elmélet - arra a kérdésre ad választ, hogy hogyan működik a világ. (Walt [1998] 29. o.) Eszerint ezek az elméletek arra keresik a választ, hogyan működik valóságunk egy adott szegmense és ez milyen kihatással van a valóságra. Továbbá az elméletek többsége normatív előírásokat is ad a szereplők számára arról, hogyan kezeljék a különféle sajátos eljárásokat ebben a valóságban. (lásd: Gazdag-Kiss J. [2011] 53-54.o.) A fenti megkülönböztetés a **biztonság eredendő politikai természetére** emlékeztetheti az olvasót. (lásd: Walt [1991]) A biztonságelméletek forgatókönyveket kínálnak arra, hogy a politikai szereplők hogyan befolyásolhatják egy adott entitás biztonságát. Így *a biztonság és a politika semmiképpen sem választható szét teljes mértékben és ez a biztonsági tanulmányokra, mint tudományos diszciplínára és a biztonságelméletek tudományterületére is jelentős hatással van.*

Ahogy már említésre került, a biztonsági tanulmányok a nemzetközi tanulmányok egy részterülete, egy tudományos diszciplína, amely az első világháború után, részben az 1919-ben az Egyesült Királyságbeli Aberystwyth Egyetemen felállított Nemzetközi Politika Tanszék nyomán alakult ki. A biztonsági tanulmányok tudományos diszciplínaként csak a **második világháború** után jelent meg, ami az időszak három kiemelkedő eredményével hozható összefüggésbe:

- (1) a **nukleáris fegyverek** megjelenése és egy termonukleáris háború kitörésének lehetősége,
- (2) a **civilek** számának növekedése egy olyan területen, ahol korábban a katonai személyzet dominált,
- (3) a **tudományokba** vetett hit, miszerint a tudományokat fel kell használni annak érdekében, hogy a világ egy biztonságosabb helyé válhasson és elkerüljék a háborút.

A civil tanácsadók alkalmazása a kül- és biztonságpolitika területén mindennaposá vált, köszönhető ez annak is, hogy felismerték annak szükségességét, hogy civil és politikai ellenőrzést gyakoroljanak a történelem legpusztítóbb fegyverei fölött. Ezek a nézetek különösen az **Egyesült Államokban** terjedtek el, így a biztonsági tanulmányok születése is az Egyesült Államokhoz köthető leginkább. (Buzan -Wæver [2007] 386-387.o.)

A nukleáris háborútól és a nukleáris fegyverek pusztító erejétől való félelem eredményeként a biztonsági tanulmányok első képviselői, tudósai elsősorban az elrettentés, célmeghatározás, telepítés és csapásmérés lehetőségeire összpontosítottak. A kutatások egy része az Egyesült Államokban a **RAND Corporation**-ben folyt, amely nem más, mint egy - eredetileg az Egyesült Államok Légierőjének kutatóközpontjaként működő - úgynevezett think tank. A RAND olyan **interdiszciplináris** megközelítéseket dolgozott ki a már említett kérdések vizsgálatára, mint amilyen a játékelmélet és a rendszerelemzés alkalmazása a különböző

nukleáris stratégiai és biztonsági témakörök jobb megértése érdekében. Ez azt jelentette, hogy a legkülönbözőbb háttérrel rendelkező kutatókat vontak be a biztonsági kérdések tanulmányozásába – **Albert Wohlstetter** matematikus, **Thomas C. Schelling** képzettsége szerint közgazdász, **Bernard Brodie** politikatudományt tanított és **Henry A. Kissinger** pedig történész volt. A biztonsági tanulmányok „életének” első szakaszát gyakran „**aranykorként**” emlegetik, ami az 1950-es és 1960-as évekre tehető, és amely szoros kapcsolatban állt a hidegháború első szakaszában az USA és a Szovjetunió közötti politikai feszültségekkel. Ezzel az is együtt járt, hogy elegendő kormányzati finanszírozás állt rendelkezésre a nagy kutatási projektekre leginkább **politikai relevanciájuk** miatt. (Buzan -Wæver [2007] 386-390.o.)

Az 1970-es évek jelentős változást hoztak, ugyanis a biztonsági kérdésekről való gondolkodás, elméletalkotás egyre inkább a különböző **egyetemek**hez kezdett kötődni. A **think tankek** pedig eközben a politika számára fontos elemzésekre összpontosítottak. Ugyanakkor a területet jelentősen befolyásolta a politikatudomány és a nemzetközi kapcsolatok elmélete is. Az **1970-es és 1980-as évek eseményei meggyengítették** a biztonsági tanulmányok szerepét a hidegháború első éveivel viszonyítva: Az olajválságok kihangsúlyozták a kölcsönös függőség és a nemzetközi gazdaság fontosságát, csakúgy, mint a biztonság nem katonai dimenziói és a nemzetközi rendszer vizsgálatának szükségességét. Mégis több **tudományos központ** és program is létrejött ebben az időszakban a különböző egyetemeken, amelyek a nemzetközi biztonsági kapcsolatokról történő gondolkodás motorjaivá váltak. Az 1980-as évek szintén jelentősnek számítanak a „bővítők” és „tradicionalisták” között kialakult vita miatt, amely azok között folyt, akik szélesíteni, illetve szűkíteni kívánták a biztonsági tanulmányok hatókörét. (Buzan-Wæver [2007] 390-393.o.) Erre az időszakra tehető a tudományterület két legkiemelkedőbb **folyóiratának** megalapítása: *Security Studies* és *International Security* címmel.

Az 1990-es években az új biztonsági kihívások kutatása, amely kiemelt témává vált a hidegháború után, újabb lendületet adott a gondolkodásnak. Ekkor jelent meg a „**biztonságiasítás**” koncepciója, illetve a biztonság Barry Buzan és kollégái nevével fémjelzett **szektorális megközelítése**. Mindkettő nagyban befolyásolja azt a **politikai folyamatot, ahogyan egy kérdés biztonságpolitikai kérdéssé válik**. Buzan és társai minden bizonnyal a legismertebb képviselői a **Koppenhágai Iskolának**, amely szorosan kapcsolódik a biztonsági tanulmányokon belül a **konstruktivizmushoz** és a **kritikai biztonsági tanulmányokhoz**, amelyek mindegyike megkérdőjelezi a tradicionális biztonságelméleteket.

Az **Egyesült Államok és Európa eltérő utat követtek** az 1980-as, 1990-es években. Az európai biztonsági tanulmányok sokkal inkább hajlik a nemzetközi biztonsági kapcsolatok kritikaibb és konstruktivista megközelítésére, miközben az amerikai tudósok egy hagyományosabb elméleti perspektívát alkalmaznak. Ennek köszönhető az **amerikai és európai biztonsági szakértők szerepének differenciálódása**. Az amerikai szakértők közelebbi kapcsolatban maradtak a politikai döntéshozatallal, míg az európai biztonsági tanulmányok egy olyan tudományos gyakorlattá vált, amely kevésbé kötődik a politikához. (Buzan-Wæver [2007] 393-398.o.)

Itt kell megjegyeznünk, hogy a kilencvenes években változás következett be az európai biztonsági tanulmányok és nemzetközi kapcsolatok viszonyában. Egyre inkább előtérbe kerültek azok az új elméletek, amelyek elvezettek az európai biztonsági tanulmányok kialakulásához a kontinensen, így a biztonsági tanulmányok domináltak Európában a nemzetközi kapcsolatok felett. Ehhez az is hozzájárult, hogy az európai szakirodalomban erőteljesebben jelentek meg az új biztonsági kihívások és a nemzetközi kapcsolatok módszertana immár alkalmatlanná vált ezen jelenségek interpretálására. Ezek az új biztonsági kihívások a nemzetközi rendszer hagyományos (értsd: állam-központú) felfogását anakronisztikussá tették, hiszen ezek mind az államok alatti, mind pedig az államok feletti szinteken megnyilvánulhatnak (polgárháborúk, migráció, járványok, stb.). Ez volt az oka annak, hogy a biztonsági tanulmányokban teret kapott más diszciplínákban alkalmazott módszertan is, mint amilyen a szociológia, antropológia és a nemzetközi politikai szociológia. Ez jelenti a másik főbb különbséget az európai és amerikai biztonsági tanulmányok között. Ugyanakkor a Szerző a biztonsági tanulmányokat mégis a nemzetközi kapcsolatok egyik részterületének tekinti és a következőkben is ezt a gondolatmenetet kívánja követni.

A biztonsági tanulmányok egy gazdag tudományterületté fejlődött az elmúlt hat évtized alatt, amely nem csekély politikai jelentőséggel is bír. Tanítják egyetemeken és számos PhD program kínálkozik azon hallgatók számára, akik el kívánnak merülni a nemzetközi biztonság kérdéskörében. **Mivel napjainkban is nagyszámú biztonsági kihívással kell számolnunk, ez a tudományterület várhatóan a jövőben is releváns marad.** (lásd: Buzan-Wæver [2007])

1. A biztonság meghatározásának és az elemzés szintjeinek problémái

A különböző biztonságelméletek bemutatásához, illetve a nemzetközi biztonság kérdéseinek jobb megértéséhez mindenképpen szükséges legalább a biztonság egy munka-definíciója és a hozzá kapcsolódó alapvető koncepciók alapszintű ismerete, akkor is, ha - nem meglepő módon - nincs konszenzus a biztonság fogalmi meghatározásában (lásd: Gazdag et al. [2011] 19. o.). Eredetileg maga a „biztonság” kifejezés (csakúgy mint a német „die Sicherheit” vagy a francia „sécurité”) a latin „*sine cura*” szavakból származik, aminek a jelentése „**veszély nélkül**” vagy „**fenyegetés nélkül**”(u.o.). Tehát az eredeti kifejezés egy negatív megközelítést takar, amely a biztonságot egyenlővé teszi a *veszély és fenyegetés hiányával*. Ugyanakkor más megközelítések a biztonság pozitív definícióját emelik ki, így olyan tényezők meglétét hangsúlyozzák, amelyek elősegítik a biztonság fenntartását vagy megteremtését. (lásd: Gazdag et al. [2011] 44-45.o.)

Mielőtt még a biztonság-definíciók konkrét példáira rátérnénk, szükséges bemutatni az egyik legfontosabb intellektuális vitát, amely befolyással volt a biztonsági tanulmányok fejlődésére. A „**bővítők**” és „**tradicionalisták**” közötti vita olyan módon volt képes formálni a biztonsági tanulmányok területét, ahogyan csak kevés vita tette. A tradicionalisták felfogása szerint a biztonság koncepciójának továbbra is a hagyományos kérdésekre kell fókuszálnia, mint amilyen a katonai erő alkalmazása, vagy az azzal való fenyegetés. (lásd: Nye-Lynn Jones [1988] idézte: Walt [1991] 212.o.) A bővítők úgy gondolják, hogy a biztonság fogalmát ki kell bővíteni új, nem katonai természetű területekkel, mint például a környezet, társadalom és gazdaság. (lásd: Collins [2007] 127-221.o. és Gazdag et al. [2011] 39-40.o.) Bizonyos értelemben a bővítők hagyományosnak nem mondható nézetei a hidegháború végeztével, elméleti és gyakorlati síkon is megerősítést nyertek, de ezt megelőzően a biztonság tradicionális (katonai) értelmezése uralkodott, Ez a folyamat az 1970-80-as években kezdődött és az 1990-es években meghonosodott sokoldalú biztonság-felfogáshoz vezetett. Az 1970-es évek olajválságai, az ENSZ jelentései a biztonság környezeti és nem katonai szektorairól (például a Brundtland-bizottság jelentése 1980-ban, vagy a Palme-bizottságé 1982-ben) elhomályosították a határvonalat a biztonság katonai és nem katonai szektorai között és a nemzetközi biztonsági kérdések esetében a globális megközelítés fontosságát hangsúlyozták. (lásd: Gazdag et al. [2011] 18. o.) Ez a folyamat nagyban köszönhető Barry Buzan, Ole Wæver és Jaap de Wilde munkásságának, akik megalapozták azt az elgondolást, miszerint a biztonság koncepcióját legalább öt szektorra kell felosztani: *katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti szektorokra*.(Buzan et al. [1998])

Ezen a ponton a Szerző semleges marad: Ahelyett hogy az Olvasót arra bátorítaná, hogy elfogadja bármely megközelítést vagy definíciót, a jegyzet csak néhány példát kíván

adni az Allan Collins által szerkesztett szöveggyűjteményben felsoroltak alapján (Collins [2007]):

- Ian Bellamy** a biztonságot a „háborútól való relatív szabadságként” definiálja;
- Walter Lippmann** a biztonságról úgy gondolkodott, mint egy olyan helyzet, amelyben a nemzetnek nem kell *feláldoznia kulcsfontosságú érdekeit*;
- Arnold Wolfers** szintén definiálja a biztonságot, mint gazdasági, kulturális és morális javak (acquired values) fenyegetettségének hiánya, és mint a *félelem* hiánya attól, hogy ezen értékek veszélynek lennének kitéve;
- Ken Booth** meghatározásában a biztonság az emberek szabadsága, hogy azt tegyenek, amit csak akarnak bármiféle *fizikai vagy emberi kényszer* nélkül.

(lásd részleteiben: Bellamy [1981] 102.o.; Lippmann [1943] 51.o. idézte: Buzan [1991] 16.o.; Wolfers [1962] 150.o.; Booth [1991] 319.o.; mindannyiukat idézte: Collins [2007] 3.o.)

Mindebből a „definíciós hangzavarból” látszik, mennyire nehéz megfogalmazni, mi is a biztonság. **Az egyik definíció kiválasztása helyett tanácsosabb elfogadni a terület heterogenitását és hangsúlyozni a biztonság fogalmának eredendően is sokoldalú természetét.**

A biztonság definiálásának és az adott referens objektum biztosításának problémája szorosan összekapcsolódik az **elemzés szintjének** kérdésével. A biztonságelméletek és maga a biztonság is több szinten értelmezhető attól függően, hogy az adott szereplőnek mi a célja. Barry Buzan és kollégái szerint az elemzés következő szintjeiről beszélhetünk: **nemzetközi rendszerek** (például napjaink globális nemzetközi rendszere); **nemzetközi alrendszerek** (regionális rendszerek, mint az ASEAN); **egységek** (például államok); **egységeken belüli szereplők** (különböző szervezetek) és **egyének**. (Buzan et al. [2006] 58-59.o.) Természetesen létezik ennél átfogóbb megközelítés is, amely megkülönböztet lokális, regionális, kontinentális és globális biztonságot. (Gazdag et al. [2011] 15-18.o.) Ugyanakkor, ahogy már korábban említésre került, a Szerző leginkább a nemzetet tekinti referens objektumnak – azt a különös entitást, amelynek a fent említett okok miatt szükséges garantálni a biztonságát.

2. Biztonságelméletek és biztonsági modellek

Mind a nemzetközi kapcsolatokban, mind pedig a biztonsági tanulmányok területén három főbb elméleti irányzatról beszélhetünk, ezek a **realizmus**, a **liberalizmus** és a Szerző által **kritikai elméletekként** nevezett megközelítés. Megjegyzendő, hogy mindhárom elméleti

tradíció különböző biztonsági modelleket foglal magában – például az elrettentés elmélete és az erőegyensúly elmélete is a realizmushoz kapcsolódnak. A Szerző a továbbiakban mindhárom irányzatra részletesen is kitér, csakúgy, mint a különböző elméletekre és modellekre az egyes irányzatokon belül. Természetesen egyes koncepciók több irányzathoz is kapcsolódnak, ezekben az esetekben a Szerző jelzi ezt.

2.1. A biztonság realista megközelítése

Ahogy Jack Donnelly rámutat 2000-ben megjelent realizmussal foglalkozó könyvében, a politikai realizmus nem egy különleges elmélet, sokkal inkább egy **általános irány**. (Donnelly [2000] 6. o.) A realizmus egy jól ismert összefoglalása a „3 S” értelmezés. Eszerint a realizmus a következőkön alapul:

- „**statism**” vagyis etatizmus, ami szerint az állam a nemzetközi kapcsolatok legfontosabb szereplője;
- „**survival**” vagyis túlélés, ugyanis minden állam legfontosabb és alapvető érdeke létének fenntartása és végül
- „**self-help**”, azaz önsegély, amely az államok magatartására utal, hiszen az **anarchia állapotában** az államok rákényszerülnek saját biztonságuk garantálására. Itt azonban az anarchia fogalmát nem a szó hétköznapi értelmében használjuk, csupán arra utal, hogy az államok – egy felsőbb nemzetközi hatalom (például egy „világkormány”) hiányában – kénytelenek konfliktusba kerülni egymással, ugyanis maguknak kell gondoskodniuk saját biztonságukról, semmiféle más entitás ezt nem teszi meg. (Dunne-Schmidt [2006] 172-176.o.)

A realizmus **ontológiája** az államok, különös tekintettel a nagyhatalmak magatartására fókuszál a nemzetközi rendszerben. A realizmus általában azt veszi alapul, hogy az államok **nemzeti érdekeik** szerint cselekszenek és - annak érdekében, hogy megőrizzék saját biztonságukat - hatalmuk növelésére törekszenek a nemzetközi rendszerben. A **hatalom eszméje** a realizmus egyik központi eleme. Ez a magatartás vezet el az anarchiához. Ugyanakkor az anarchia nem zárja ki a **rend** lehetőségét – valójában a legtöbb realista gondolkodó szerint az anarchia közvetlen kapcsolatban áll a **hatalom megfelelő elosztásával**, amely nemzetközi szinten egy bizonyos típusú rendet eredményez. Tehát az anarchia magában foglalja a „világkormány” hiányát, de a felsőbb hatalom hiánya nem zárja ki valamiféle nemzetközi rend kialakulásának lehetőségét. Az államokról azt gondolják, hogy szkeptikusak az együttműködést illetően. Csupán a **közös fenyegetés** vagy ellenség tudja

megteremteni az igazi kooperációt, éppen ezért a létrejött **szövetségek** nagy jelentőséggel bírnak.

A realizmus azonban igencsak **pesszimista megközelítéssel él az emberi természetet** illetően, az államok általában nem bíznak meg egymásban. Az anarchia és az önsegély rendszere azt is jelenti, hogy az államok saját nemzeti érdekeiket követik, és nem bíznak meg a nemzetközi rendszer más államaiban. Ez vezet az úgynevezett „biztonsági dilemma” jelenségéhez. (lásd a következőkben) A szkepticizmus részben a két világháború tapasztalataiban gyökerezik, amelyek után a politikai realisták úgy érezték, elméleteik beigazolódtak.

A realizmus elmélete szerint a nemzetközi intézmények nem jelentős szereplők, a nemzetközi rend legfontosabb aktorai az államok. Csak a megfelelő **hatalmi egyensúly** tudja biztosítani a nemzetközi rendet. A realizmus magában hordozza az anarchia logikus következményét, ami nem más, mint a nemzetközi konfliktus. Az államok saját érdekeiket követik és ennek során összeütközésbe kerülhetnek. A konfliktusok mindig a nemzetközi hatalmi egyensúly felbomlásával függnek össze. Amennyiben a hatalmi egyensúly helyreáll, minden bizonnyal stabilitás és béke következik. **Episztemológiai** értelemben ez az irányzat **pozitívista módszertant** alkalmaz – egy olyan megközelítést, amely a természettudományok módszertanát hangsúlyozza. Az államokat racionális szereplőknek tartják, amelyek mindig azt az opciót választják, amelyik a lehető legkisebb költséggel jár, de a legnagyobb hasznot nyújthatja. (lásd: Kiss J. [2009] 220-229.o.; Gazdag-Kiss J. [2011] 54-61.o.; Morgan [2007] 16-22.o.; Dunne-Schmidt [2006] 162-169.o.)

A realizmusnak van egy **klasszikus irányzata**, amely Thuküdidészhez, Niccoló Machiavellihez és Thomas Hobbeshoz köthető. (lásd: Thuküdidész [é.n.]; Machiavelli [1964] és Hobbes [1970]) **Thomas Hobbes** szerepe különösen fontos a biztonságelméletekben – leginkább az 1651-ben megjelent „**Leviathan**” című könyvét idézik. Az ő elgondolása szerint az államok azért jöttek létre, hogy fenntartsák a közrendet és közbiztonságot. (lásd: Hobbes [1970]) Azt feltételezi, hogy az államok fejlesztik saját központi hatalmi struktúráikat, de – ahogyan a realisták vélik – a nemzetközi kapcsolatokban nem létezik ilyen struktúra, nincs „világkormány” és mindez anarchiához vezet.

A másik fontos irányzat az úgynevezett **emberi természetre alapozó realizmusaként** írható le. A különös elmélet neve az emberi természet politikai tevékenységre kifejtett befolyására hivatott utalni. **Hans J. Morgenthau**-t a modern politikai realizmus atyjaként és a realisták legelismertebb teoretikusaként tartják számon. Legismertebb munkája a „*Nemzetek közötti politika: Harc a hatalomért és a békéért*” címmel jelent meg 1948-ban. Morgenthau úgy

vélte, hogy a politika hajtóereje mindig is az objektív törvények és az emberi természet voltak. (Morgenthau [1978] 4-15.o.) A legjelentősebb objektív törvény az érdekek eszméje a hatalom fogalomrendszerével definiálva. A realizmus felismeri a politika erkölcsi következményeit, bár az államok politikáját nem vezérelheti egy univerzális erkölcsi szabályzat. (Morgenthau u.o. és Donnelly [2000] 7.o.) Morgenthau feltételezése szerint az egyének racionálisak, így cselekedeteik bizonyos keretek között kiszámíthatók. A politika minden fajtáját (beleértve a nemzetközi politikát is) a különböző szereplők a **politikai hatalom megtartásának és megszerzésének** érdekében tett törekvéseiként definiálta. A hatalom alapvetően nem más, mint az emberek **tetteinek és gondolatainak** ellenőrzésére való képesség. A nukleáris fegyverek azok óriási pusztító ereje miatt nem használhatók a külpolitikában. Az államok folyamatosan törekednek arra, hogy felkészüljenek egy háborúra és az olyan **tényezőkre, amelyek felborítják a status quo-t, ami szinte kivétel nélkül nemzetközi konfliktushoz vezet.** Egy politikai realista mindig nyomon követi saját nemzetének relatív hatalmát és a nemzetközi rendszerben betöltött pozícióját. Ez azt jelenti, hogy a hatalmat mindig relatív értelemben kell mérni. Morgenthau nagy alaposággal dolgozta ki a **hatalmi egyensúly elméletét**, amely szerint az államok kiegyensúlyozzák egymás hatalmát. (lásd a következőkben)

A hatalmi egyensúlyt mindig szuverén államok alakítják, amelyek – Max Weber logikáját követve – birtokolják a legitim erőszak monopóliumát. **Az államok azért birtokolnak fegyvereket, mert természetüknél fogva hajlamosak a konfliktusra**, így megfosztani őket fegyvereiktől hiábavaló lenne, hiszen hajlandóságuk a konfliktusokban való részvételre megmarad. **Békés társadalmi változás csak ritkán fordul elő** és Morgenthau – mint a legtöbb realista – **szkeptikus a nemzetközi intézményeket**, különösen az ENSZ-t **illetően**. A Szerző szintén egyetért azzal, hogy egy világkormány létrejötte a világpolitikában nem egy reális eshetőség. (Morgenthau [1978])

A következő meghatározó irányzat a **neorealizmus**, ami legfőképpen **Kenneth N. Waltz**-hoz köthető. Waltz legfontosabb munkája 1979-ben „*A nemzetközi politika elmélete*” címmel jelent meg. Elmélete egy központi kérdéssel alapszik: Miért viselkednek a különböző politikai rendszerrel rendelkező államok hasonlóképpen a nemzetközi rendszerben? A válasza erre az, hogy az államok politikáit a **nemzetközi rendszer** által szabott korlátok határozzák meg. Waltz munkájában az egyik legfontosabb megállapítás a különbségtétel a „**redukcionista**” és „**szisztemikus**” **elméletek** között. (Waltz [1979] 18, 60.o.) A redukcionista elméletek az egység szintű változókra összpontosítanak (mint amilyen az állam), a szisztemikus elméletek azonban az egész rendszerre koncentrálnak és

prioritásokat fogalmazznak meg a rendszerszintű változókra (mint a hatalom elosztása). Waltz könyve az utóbbira fókuszál, mivel az ő elmélete nem egy külpolitikai elmélet – **elmélete arra ad választ, hogyan működik a nemzetközi politikai rendszer.** (Waltz [1979])

Waltz elméletét a **piaci elmélet** analógiája szerint alkotta meg. A piac hasonlít a nemzetközi rendszerre, a gazdasági szereplők pedig az államok megfelelői. A piacnak vannak bizonyos törvényei. Ha egy szereplő versenyképes akar maradni, akkor követnie kell ezeket annak érdekében, hogy elkerülje a csődöt, ami arra kényszerítené, hogy elhagyja a piacot. Ehhez hasonlóan az államnak is engedelmeskednie kell a nemzetközi rendszer anarchikus törvényeinek, hogy túlélhessen. **A versenyképesség megtartása érdekében követnie kell a rendszerben a legjobb gyakorlatokat és fenntartani biztonságát.** A rendszer **önmaga választja ki** a versenyképes elemeket azzal, hogy jutalmazza a magatartások egyes formáit, míg megbünteti másokat. Az államok megtanulnak alkalmazkodni ezekhez a szabályokhoz **szocializáción és folyamatos versenyen keresztül.** (Waltz [1979]) A rendszer egységekből és ezek interakcióiból tevődik össze, habár a rendszert magát három tényező határozza meg:

(1) milyen **rendezőelv** szerint helyezkednek el az alkotóelemek a struktúrában? (anarchia vagy hierarchia);

(2) **egységek** (államok) funkcionális **specifikációja**, amely arra utal, hogy az egységek hogyan, milyen hatékonysággal és intenzitással képesek ellátni funkcióikat;

(3) az alkotóelemek relatív **képességeinek megoszlása**, hiszen az eltérő képességek miatt vannak jelen nagyhatalmak (pólusok) a nemzetközi rendszerben. (lásd: Waltz [1979] 88.o.)

Az államok egyik oldalról nagyon hasonlóak, hiszen **ugyanazokat a funkciókat** látják el, ugyanakkor képességeik különbözőek és ez az, ami meghatározza az anarchikus nemzetközi rendszer struktúráját. A nemzetközi rendszer törvényei annak anarchikus természetében gyökereznek. Az anarchia arra kényszeríti az államokat, hogy fellépjenek saját érdekeik védelmében és ez egy olyan „**akaratlan**” tagoltságot eredményez, amely bizonyos szabályokat ró az államok viselkedésére – csakúgy, mint a piac esetében. (lásd: Waltz [1979] 89-90.o.)

A **defenzív realizmus** úgy is értelmezhető, mint „neorealista testvérének” egy sarja. Ezen elmélet szerint a **biztonság nem olyan ritka** a nemzetközi rendszerben, mint azt más realista koncepciók állítják. A **hódítás igencsak bonyolult**, így az államok sokkal inkább preferálják a defenzív politikákat. Ez azt is jelenti, hogy a **biztonsági dilemma enyhíthető**, ugyanis lehetségessé válik az offenzív és a defenzív szándékok megkülönböztetése. A defenzív realizmus érvei szerint az együttműködés nem lehetséges és bevezet **alrendszeri tényezőket**

is (például belső politikai tényezőket). Ennek az elméletnek a képviselői **Robert Jervis** és **Charles Glaser** (lásd: Wohlforth [2008] 34-37.o., 44.o.), de **Stephen Walt** is ide sorolható.

Az **offenzív realizmus** szintén egy realista irányzat, amely ugyanolyan strukturális logikát követ és szintén a neorealizmus egyik „kistestvére”. Az offenzív realista nézetek szerint az anarchia és bizonytalanság arra késztetik az államokat, hogy folyamatosan lehetőségeket keressenek **hatalmuk növelésére**. Ennek érdekében arra is hajlandók, hogy kockára tegyék a status quo-t és ha alkalom nyílik rá, **hegemónokká** váljanak, hiszen ez a legbiztonságosabb helyzet a számukra.(Dunne-Schmidt [2006] 170.o.) Ez az elmélet főleg **John J. Mearsheimer**hez köthető és a 2001-ben kiadott művéhez „*A nagyhatalmi politika tragédiája*” címmel.

A **neoklasszikus realizmus** egységszintű tényezőket vezet be, de azért a strukturális perspektívát sem mellőzi – innen a neoklasszikus megevezés. Az irányzat egyik legismertebb teoretikusa **Fareed Zakaria** és az „**erőforrást mozgósító állam**” eszméje, mely szerint az államnak **mozgósítania (elvonnia) kell az állam belső erőforrásait**, hogy elegendő hatalommal rendelkezzen és versenyezni tudjon a nemzetközi porondon. (lásd: Zakaria [1998]; Taliaferro [2006]; Taliaferro et al. [2009])

2.1.1. Realista biztonságelméletek

A **hatalmi egyensúly** elmélete a realizmus egyik központi témája. Hans Morgenthau kifejti, hogy úgy kell értelmezni, mint **autonóm hatalmak közötti egyensúlyt**, amely egy koherens rendszert alkot. Ez a rendszer magában foglalhat szövetségeket, vagy alrendszereket, amelyeknek megvan a saját regionális hatalmi egyensúlyi formációja. (Morgenthau [1978]) Az államok tartják fenn a stabilitást a nemzetközi rendszerben azáltal, hogy meggátolják egyes államok vagy államcsoportok elhatalmasodását, amellyel veszélyeztetnének a többi állam biztonságát. Továbbá ellenőrzés alatt tartják más szereplők hatalmi pozícióját, olykor egy szövetség keretében kifejtett koordinált tevékenységükkel. A szakirodalom megkülönböztet belső és külső egyensúlyt. Az előbbi az állam belső tevékenységére utal, amellyel megnöveli hatalmát és képességeit, utóbbi pedig szövetségek létrehozását jelenti. (Wohlforth [2008] és Little [2007]) A **fenyegetés egyensúlyának elmélete** az előbbi egy módosított változata. Ezt az elméletet **Stephen Walt** dolgozta ki „*A szövetségek eredete*” című 1987-ben megjelent könyvében. Walt szerint az államok a hatalom helyett a

fenyegetéseket ellenőrzik. Ez utóbbi a potenciális agresszor hatalmának és képességeinek, földrajzának (távolságának) és szándékainak függvénye. (Walt [1987] 6. o.)

Egy másik fontos realista koncepció a **nukleáris elrettentés**. Az elrettentés alap gondolata **meggátolni a másik fél támadását elsősorban azzal, hogy elhitegeti az agresszort, egy offenzív akció ára számára elfogadhatatlan lenne**. A realisták úgy gondolták, hogy míg az Egyesült Államok és a Szovjetunió számára a másik fél megtámadása **kivételesen nagy árat** jelentett volna, elkerülték az ellentétek eskalálódását ezzel stabilizálva a nemzetközi rendszert. A realisták és különösen a neorealisták azon a véleményen vannak, hogy a nukleáris fegyverek és a nukleáris elrettentés önmagában hozzájárult a Washington és Moszkva közötti háború elkerüléséhez. Számos elmélet jelent meg a nukleáris elrettentéssel kapcsolatban – például az első és második csapás képessége, lefejező csapás, stb. (lásd: Kiss J. [2001] 75-77.o, 78.o.; Walton-Grey [2007] 213.o) A realisták mégis kiemelik, hogy a nukleáris fegyverek **alkalmazása sohasem következhet be** azok óriási pusztító képessége miatt. (lásd Morgenthau már említett nézeteit). **Henry A. Kissinger** is úgy fogalmaz 1957-ben megjelent „*Nukleáris fegyverek és külpolitika*” című könyvében, hogy ezek egyedüli haszna a külpolitikában és a nemzetközi kapcsolatokban az, hogy az **elrettentés eszközeként használják fel** az államok politikai céljaik elérésének érdekében. (lásd: Kissinger [1957] idézte: Kiss J. [2001] 7. o.) A hidegháborús doktrínákban tehát fontos szerepet játszottak a nukleáris fegyverek. Az 1950-es években az Egyesült Államok stratégiai gondolkodását követve a NATO stratégiája a tömeges elrettentés doktrínára változott. Ez alapján a NATO bármilyen jellegű offenzíva esetén nukleáris támadással válaszol. Az 1960-as évek elején az Egyesült Államok stratégiájában bekövetkezett változás hatására a Kennedy adminisztráció módosította ezt a megközelítést és bevezette a rugalmas reagálás doktrínáját. Ez tartalmazta, hogy az Egyesült Államok ugyanolyan eszközökkel kíván reagálni egy esetleges támadásra, amilyen eszközöket az agresszor alkalmaz.(Kiss J. [2001] 77-78.o.) Ezt az irányt néhány évvel később a NATO is követte és a rugalmas reagálás a Szövetség stratégiai koncepciójában is megjelent. A nukleáris elrettentés kiemelt jelentőséggel bírt a hidegháborúban, de napjainkban is megtartotta relevanciáját, még akkor is, ha a világ nukleáris készleteinek mennyisége a leszerelési törekvések eredményeként csökkent.

Egy másik, a realizmushoz kapcsolható elmélet a **kollektív védelem**. A kollektív védelem nemzetek egy csoportjának védelmét tűzi ki célul azért, hogy kinyilvánítja: **bármelyikük ellen irányuló külső agressziót mindannyiuk elleni támadásnak tekint**. A többi tag, vagyis szövetséges pedig kijelenti, hogy ilyen esetekben a támadást elszenvető áldozat számára készek politikai vagy más egyéb jellegű segítséget nyújtani. A kollektív

védelmet többnyire szerződés formájában biztosítják kiemelve a politikai és katonai szolidaritást a tagok között. A legjobb példa erre az **Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az alapító szerződésének 5. cikke.** (lásd: Gyarmati [2005] 266-267.o.)

Egy további jelentősnek számító elmélet a **biztonsági dilemma** elmélete, még ha ez hagyományos értelemben véve nem is igazán számít biztonsági modellnek. Az elmélet megalkotója, **John H. Herz** (1908-2005) szintén a realizmus és a biztonsági tanulmányok egy ikonikus figurája. Az *„Idealista internacionalizmus és a biztonsági dilemma”* címmel elhíresült munkájában dolgozta ki a biztonsági dilemma koncepcióját. A gondolatmenet abból indult ki, ha „A” állam növeli katonai képességeit, akkor „B” állam nem érzi magát biztonságban és követi a példáját. Ez „A” államot arra készíti, hogy tovább fegyverkezzen, ami „B” államot is a további fegyverkezés irányába tereli, hogy növelni tudja biztonságát. Ez a fegyverkezési verseny egyre inkább destabilizáló hatásúvá válik, és könnyen vezethet nemzetközi konfliktushoz – a realista szakirodalom gyakran említi tipikus példaként erre az **első világháborúhoz** vezető időszakot. Az elmélet egy igencsak érdekes és ellentmondásos aspektusa, hogy bár mindkét állam külön-külön növelte saját biztonságát, összességében tekintve mégis **bizonytalanabbá vált a helyzetük**, hiszen nem lehettek biztosak a másik szándékaiban. A biztonsági dilemma elmélete alapján tehát a háború akkor is lehetséges, ha a két fél tisztán csak védelmi céllal növelte katonai képességét és nem offenzív szándékkal. Ez remekül ábrázolja az államok közötti bizalom hiányát az anarchia állapotában, ami uralja a nemzetközi rendszert. (lásd: Herz [1950] és Booth-Wheeler [2008])

Egy további elmélet a **hegemón stabilitás elmélete**, amely egy neorealista elmélet és először **Charles Kindleberger** írásaiban jelent meg 1973-ban. Elmélete szerint a nemzetközi rendszerben mindig van egy hegemón hatalom – a 19. században Nagy-Britannia, majd később a második világháború után az Egyesült Államok vette át ezt a szerepet és napjainkra Kína tűnik a következő alkalmas jelöltnek. A hegemón hatalmak gondoskodnak bizonyos közjavakról, például stabilitásról és békéről. (lásd: Kindleberger [1973]) A kevésbé befolyásos hatalmak elfogadják a hegemón privilegizált státuszát, ugyanis ez az ő érdekeiket is szolgálja. Mindazonáltal a hegemón határozza meg a rendszerben érvényes szabályokat. Ezen elméletnek számtalan variációja létezik, például a **hegemón ciklusok elmélete** (Modelsky [1987]), a **hegemón háborúk elmélete** (Gilpin [1981]) és a **hatalmi átmenet elmélete** (Organski [1958]; Kennedy [1987]) Alapvetően ezek mind ugyanannak a jelenségnek a különböző aspektusait emelik ki, mégpedig hogy a nemzetközi kapcsolatok története több hegemón ciklusra osztható. Ezek a ciklusok magában foglalják a hegemón

felemelkedését, amelyet általában egy másik potenciális hegemon kétségbe von és ez többnyire konfliktusokhoz vezet.

2.2. A biztonság liberális elméletei

A liberalizmus eszméje szorosan kötődik az **egyén jogaihoz és szabadságához, emberi jogokhoz, demokráciához és a jó kormányzáshoz**. A liberális gondolkodásban kiemelt szerep jut a **normáknak**. A klasszikus liberális megközelítés liberális politikai filozófián és többek között **John Locke, David Hume, John Stuart Mill, Adam Smith és Immanuel Kant** ideáin alapszik. (lásd: Kiss J. [2009] 290-305.o.)

Ontológiai szempontból a liberalizmus sok esetben elismeri a realizmus tételeit, ugyanakkor több ponton eltérést mutat. A liberális szakértők általában elfogadják az anarchia elgondolását és az államok központi szerepét a nemzetközi rendszerben. Azonban **a nem-állami szereplőknek is jelentőséget tulajdonítanak az államok szintje alatt és felett is**: transznacionális vállalatok, NGO-k (nem-kormányzati szervek), egyének, társadalmi csoportosulások, érdekcsoportok stb. (Kiss J. [2009] 290.o.; Morgan [2007] 25-26.o.) Episztemológiailag a liberalizmus is ugyanúgy **pozitivista** megközelítéssel él, mint a realizmus. (lásd: Gazdag-Kiss J. [2011] 54-55.o.)

A Liberalizmus elfogadja az **állam autonómiájának erózióját**, amennyiben ez a **kereskedelem kiterjesztését**, fejlődést és ezzel az **állampolgárok jólétét** eredményezi. A liberális gondolkodás szintén feltételezi az állam képességeinek növelését, de más eszközöket választ, mint a realizmus. A katonai erő jelentőségének hangsúlyozása helyett a **gazdaságpolitikák és fejlesztés** fontosságát emeli ki. A liberális állam nem monolitikus, mint a realizmus, hiszen számtalan **különböző szereplőt és különböző érdekeket** hordoz magában. A liberálisok szerint az **anarchia negatív hatásai leküzdhetők** és a nemzetközi kereskedelem fontossága lehetségessé teszi az együttműködést. Az irányzat egy másik fontos jellemzője a **nemzetközi szervezetek központi szerepe**, ami elősegíti a kooperációt, csökkenti a bizonytalanságot és ez stabilizáló hatást gyakorol a nemzetközi rendszerre. Az **ENSZ-t** és más szervezeteket is olyan szereplőkként tartják számon, amelyek hozzájárulnak a nemzetközi békéhez és stabilitáshoz. (Morgan [2007] 25-26.o.)

Michael Doyle az egyén jogai és szabadsága szempontjából két szemléletet különít el: „laissez fair” és a „társadalmi jólét” liberalizmusát. Az első az állam korlátozott szerepe mellett áll ki nyomatékosítva az állampolgárok egyéni szabadságait és a szabad piacokat,

miközben a „társadalmi jólét” megközelítés sokkal inkább az állam szerepének kiterjesztését támogatja jóléti célok érdekében. Doyle a nemzetközi kapcsolatokon belül három nagy liberális irányzatot különböztet meg: A „**béke liberális övezete**”, ami azt az elgondolást takarja, hogy a liberális államok általában nagyobb mértékű legitimációval bírnak és így hajlandóak az együttműködésre egymással, ami megfelelő feltételeket teremt a békéhez. A második irányzat a liberális államok „**meggondolatlan agresszivitását**” emeli ki a nem liberális államok ellen. Míg a liberális államok kisebb hajlandósággal kockáztatnának meg egy háborút egymás ellen, addig a non-liberális entitások ellen viszont bármikor felvonnák a harcot. A harmadik megközelítést Doyle „**engedékenység és izolacionalizmus**”-ként említi, amely a liberális államok alkalmi magatartására utal, amennyiben nem hajlandók megvédeni szövetségeseiket és szembeszállni az agresszorral. Példaként sorolható a náci agresszió a második világháborút megelőzően és a háború alatt, illetve a nyugati megbékítésen alapuló politikák. Doyle ezen kívül említi a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó liberális nézőpontok három eltérő leképeződését: Az első a **Locke-i értelmezés**, a második a **nemzetközi kereskedelem jelentőségére** fókuszál, a harmadik pedig a **Kant-i koncepció**. A Locke-i értelmezés elfogadja az anarchia koncepcióját és a konfliktusok lehetőségével is számol. Ugyanakkor a nézetei szerint az állam egyik legfontosabb tulajdonsága a legitimitása, hiszen reprezentációra épül. Az állam a magántulajdon, szabadság és az állampolgárok életének védelmének eszköze. A második elgondolás szerint a nemzetközi kereskedelem és a kapitalizmus stabilizáló szerepe az, ami általánosan elősegíti a békét. A Kanti-i elképzelés a filozófus „örök békéjének” gondolatára épül. (lásd a következőkben) (Doyle [2008] 50-62.o., idézte: Kiss J. [2009] 290-305.o.)

Immanuel Kant munkássága központi szerepet tölt be a nemzetközi kapcsolatokról való liberális gondolkodás megértésében. Gyakran idézett művében, az 1795-ben megjelent „*Örök békében*” leírja annak az elméletét, hogy hogyan érhető el az örökkévaló béke. Kant egyfajta **békeszerződést** javasol, amely **véget vet minden háborúnak** és különleges cikkeket is ajánl egy ilyen dokumentumhoz („definitív cikkek”). Az örök béke feltétele a **köztársaságok nemzetközi szövetsége**. A köztársaság Kant-i értelmezésben nem tehető egyenlővé a demokráciával, de van egy jelentős hasonlóság a két fogalom között: a **reprezentáció**. Kant a köztársaságot úgy írja le, amelynek alkotmánya van, hiszen a köztársaságok meghatározó jellemzője a köztársasági alkotmány. Az **alkotmányos köztársaságoknak** szövetséget kell alakítaniuk, ami az „örök béke” kulcsa. Kant kidolgozza a „**világpolgárság**” ideáját, ami olyan egyének közösségét jelenti, akiket a köztársaságok képviselnek. A **nem köztársasági kormányok gyanú alapját képezik** azáltal, hogy nem

reprezentatívák. Kant munkájának egy másik fontos témaköre a **nemzetközi kereskedelem** fontossága, amely összehozza az embereket. (Kant [1985], lásd még Doyle [2008] 61.o.)

A modern liberális internacionalizmus szorosan kapcsolódik **Wilson** amerikai elnökhöz, aki előrevetíti, hogy az első világháború utáni nemzetközi béke csak egy **univerzális kollektív biztonsági rendszer** és nemzetközi intézmények által biztosítható – elvei a Nemzetek Szövetségének 1919-es létrehozásával valósultak meg. (lásd a következőkben)

Egy további fontos modern liberális irányzat a **neoliberalizmus**, ami **Robert O.Keohane és Joseph S. Nye** nevéhez fűződik. 1977-es „*Hatalom és interdependencia*” című könyvük felhívja a figyelmet egy olyan világ következményeire, ahol a különböző entitások (elsősorban az államok) kölcsönösen függenek egymástól. (lásd a következőkben) (lásd: Keohane-Nye 1977)

2.2.1. Liberális biztonságelméletek

A **kollektív biztonság** az egyik legalapvetőbb eszméje a liberális biztonsági gondolkodásnak. A kollektív biztonság olyan regionális vagy kollektív megállapodás, melynek keretében az államok garantálják saját szuverenitásukat és biztonságukat. **Elutasítják a nemzetközi agressziót** és törekszenek vitáik **békés (diplomáciai) eszközökkel** való rendezésére. Egy kollektív biztonsági rendszert nemzetközi intézmények támogatnak és irányítanak. (Blahó-Prandler [2005] 185.o.) Azon az elképzelésen alapszik, hogy a **biztonság oszthatatlan** és az **agresszióra közös válasz szükséges**. (Roberts-Kingsbury [1993] 30. .o., idézte: Dunne [2006] 200.o.) Az első ilyen rendszer a Nemzetek Szövetsége volt, amely számos diszfunkcionális elemet hordozott magában. Több nagyhatalom nem volt a tagja és nem tudott hatékonyan fellépni az agresszió megakadályozása és szankcionálása terén. A problémák egy részét az ENSZ kollektív biztonsági rendszere orvosolni tudta, bár az ENSZ Biztonsági Tanácsa sem tud olyan hatékonyan működni, ahogyan azt a kollektív biztonság elmélete feltételezni engedné. **A kollektív biztonság különbözik a kollektív védelemtől** – ez utóbbi sokkal inkább a katonai erőre mintsem a kollektív cselekvés intézményesített és procedurális formáira támaszkodik. Ezen túlmenően az agressziót általában a rendszeren kívülről várják, míg a kollektív biztonság magában hordozza a rendszeren belül történő agresszió lehetőségét is – az ENSZ és a NATO példája jól szemlélteti a kettő közötti különbséget.

Egy jól ismert liberális nemzetközi biztonságelmélet a **demokratikus béke elmélete**. A demokratikus béke alapvetően **Michael Doyle és Bruce Russett** nevéhez fűződik. Az alapfeltevésük szerint a **demokratikus államok nem háborúznak egymással**. Doyle Immanuel Kant „örök béke” koncepciójára épít és arra az elgondolásra, miszerint az örökös béke eléréséhez a köztársasági kormányok szövetségére van szükség. Elméletében azt is megfogalmazza, hogy bár a demokratikus államok nem viselnek hadat egymás ellen, mégis gyakran készek provokálni a nem demokratikus államokat. (Doyle [1983] a, b; Russett [1993]) Ugyanennek az elméletnek egy másik változata Francis Fukuyama „A történelem vége” paradigmája. A központi érve az, hogy nagy „történelmi vállalkozások” – például a náciizmus, fasiszmus és kommunizmus – elbuktak. Így csupán egy hiteles alternatíva létezhet – a liberális demokrácia. Fukuyama a **liberális demokráciák elterjedését** vázolta fel, mint más alternatívák bukásának többé-kevésbé logikus következményét. (lásd: Fukuyama 1992-es könyvét „*A történelem vége és az utolsó ember*” címmel) (Fukuyama [1992]) A fenti elméletek kihangsúlyozzák, hogy egy **állam belső politikai rendszere határozza meg annak külpolitikáját** – ez éles ellentétben van a neorealizmus eszméivel, amelyek azt veszik alapul, hogy az államok racionális hatalmak és biztonságuk maximalizálására törekednek azáltal, hogy saját nemzeti érdekeik szerint cselekszenek figyelmen kívül hagyva belső politikai rendszerük minőségét. Megjegyzendő, hogy a demokratikus béke elmélete összekapcsolódott az amerikai **demokráciaterjesztés** politikájával, különösen Geroge W. Bush elnöksége idején.

Az **interdependencia** a nemzetközi függés egy - a globalizáció eredményeként létrejövő - sajátos formájára összpontosít. A **komplex interdependencia** elméletének megteremtői Keohane és Nye voltak 1977-ben, amely a nemzetközi rendszer több területét megtestesíti: **politikai, katonai, gazdasági és kulturális** aspektusokat. A kölcsönös függés már csak amiatt is fontos lehet, mivel könnyen a nemzetközi hatalom és manipuláció forrásává válhat azáltal, hogy **költségeket von maga után** – amennyiben a kölcsönös függésben lévő felek kapcsolata felbomlik, akkor az komoly költségeket jelenthet mindkettejük számára. Az az állam, amely kevésbé volt függésben, a másik kárára, kisebb költségeket kell, hogy elszenvedjen, miközben a nagyobb mértékben függő másik állam súlyosabb terhekkal számolhat. Így aztán a kevésbé függő hatalom könnyen manipulálhatja a kapcsolatot. Keohane és Nye a függés két formáját különböztetik meg: **érzékenység és sérülékenység**. Az érzékenység arra utal, hogy milyen gyorsan hatnak egy adott állam bizonyos politikai változásai más államokra. A sérülékenység pedig azt fejezi ki, hogy

létezik-e olyan alternatív politikai megoldás, amely az érzékenység negatív hatásait megoldaná. (Keohane-Nye [1977])

A **liberális institucionalizmus, a rezsimek elméletek és a „globális kormányzás” eszméje** kiemelik, hogy a nemzetközi intézmények, illetve a rezsimek, megfelelő hatalommal rendelkeznek a nemzetközi politika és a nemzetközi kapcsolatok alakításához, formálásához csakúgy, mint az államok. **A nemzetközi intézmények** kiindulópontot jelentenek az állami tevékenységeknek, melyek követnek bizonyos normákat, különösen a nemzetközi jog szabályait. Ezek az intézmények erősítik az államok közötti bizalmat és biztosítják a megegyezést azoknak a szereplőknek a szankcionálása esetében, akik nem a szabályok szerint játszanak. **Keohane** szerint egyúttal alkalmasak a biztonsági dilemma megoldására is. Számos állam hajlandó lemondani autonómiájának egy részéről, ha az adott nemzetközi megoldás nagyobb hasznot jelent, mint amennyibe képességeik egy részének elvesztése kerülne. A nemzetközi intézmények ugyanakkor a hatékonyság célját is szolgálják. Egyes kihívások kezelése nemzetközi szinten sokkal egyszerűbb, tehát a nemzetközi szervezetek hatékonyabb megoldást kínálhatnak, mint ami nemzeti szinten megvalósítható lenne. (lásd: Kiss J. [2001] 79-80.o.) A **rezsimek** legalább ennyire fontosak a nemzetközi rendszer stabilitásának fenntartásában. Stephen Krasner megfogalmazásában a rezsimek *„implicit vagy explicit elvek, normák, szabályok és döntéshozatali eljárások olyan együttese, amely körül a nemzetközi kapcsolatok egy bizonyos területén a szereplők várakozásai konvergálnak”*. (Krasner 1983 2. o.) A rezsimek különböző nemzetközi területeket ellenőriznek egy konkrét kérdésre fókuszálva – például ilyen lehet a nonprolifерáció. Ezek elősegítik a bizonytalanság csökkentését és befolyással lehetnek az államok tevékenységére egy adott kérdésben, valamint kiszámíthatóvá és transzparenssé tehetik más államok cselekedeteit és szándékait is. (lásd: Kiss J. [2001] 81-82.o.) Egy másik liberális eszme a **globális kormányzás** elmélete, amely többek között **James Rosenau** nevéhez fűződik. Állítása szerint, még **ha a globális kormány létrehozása nem is lehetséges, maga a globális kormányzás viszont megvalósítható**. A globális kormányzásra úgy gondolt, mint a nemzetközi intézmények, rezsimek, NGO-k, államok stb. globális hálózatára, amelyek együttesen ellensúlyozzák a globális hatalom hiányát. Az intézmények, rezsimek és egyéb szereplők világon átívelő hálózata határozza meg a nemzetközi kapcsolatok területeinek kormányzásához szükséges szabályokat, egyfajta stabilitást nyújtanak. (Lásd: Rosenu [1992] és Czemiél [1992])

Az **integrációs elméletek** átfedésben vannak bizonyos liberális institutionalista elméletekkel. Az integrációs elméletek szerint a biztonságot leginkább a **különbéle politikai területek és szereplők integrációja** garantálhatja. Az integrációs intézmények (például az

Európai Közösség) lendületet adnak a további fejlődéshez és magához az integrációs folyamathoz, szerepük központi jelentőségű az integrációs elméletekben. Több különböző integrációs elmélettel is találkozhatunk, de a legismertebbek közé tartozik például a **funkcionalizmus** és a **neofunkcionalizmus**. A funkcionalizmus többek között David Mitrany nevéhez köthető. Mitrany különböző politikai funkciók globális integrációját vázolta fel elsősorban a technológiai, gazdasági és társadalmi területeken. (Kiss J. [2001] 84-85.o.) Ernst B. Haas a neofunkcionalizmus eszméjének egyik alapítója. (lásd: Haas [1958]) A neofunkcionalizmus elmélete szerint egy bizonyos politikai vagy funkcionális terület különféle érdekcsoportjai határokon átnyúló kapcsolatokat létesítenek, ezzel is elősegítve az integrációs folyamatot. Amennyiben egy funkcionális terület nemzetközileg integrálásra került, akkor ez az integráció úgynevezett „**spill-over**” (tovagyűrűző) **hatással** bír más területekre, így bizonyos területeken fokozatos egyesítéshez vezet. Ezzel az elmélet szorosan összekapcsolódik az Európai Unióval, hiszen az európai integráció történetét, fejlődését gyakran vizsgálják a neofunkcionalizmus lencséjén keresztül. (Kiss J. [2001] 85-88.o.)

A **liberális hegemonia** alapvetően a realizmus hegemon stabilitás elméletének liberális változata. Ezen koncepció szerint a **liberális hegemon** a többi állam érdekeit szolgálja a nemzetközi rendszerben azáltal, hogy liberális értékeket terjeszt. A realista hegemonia-elméletekhez hasonlóan a liberális hegemon is biztosít közjavakat, mint amilyen a biztonság, rend stb., mégis a legfontosabb közjó, amit kínálni tud, az a liberális értékek terjesztése. (lásd például Ikenberry [2011])

A **humán biztonság** koncepciója egy 1994-es UNDP-jelentéshez köthető (United Nations Development Programme – ENSZ Fejlesztési Program), amely megalkotta az elképzelést egy olyan helyzetről, amelyben az „**emberi fejlődést**” nem akadályozzák bizonyos „traumák”. (Kerr [2007] 92.o.) Ez az idea éles ellentétben áll a realizmus gondolataival, amely a nemzetközi biztonság alapegységeként (referens objektumaként) az államokat jelöli meg. A humán biztonság elmélete alapján az **egyénnek** kell a referens objektumnak lennie és minden tényezőt, amely az egyént veszélyezteteti – akár fizikai, akár pszichológiai módon - biztonsági fenyegetésként kell értelmezni. Ez a megközelítés felhívja a figyelmet a **biztonság és fejlesztés kapcsolatára**. A konfliktusok meglehetősen nagy száma az államokon belül polgárháborúk formájában folyik és nem az államok között. Ennek az értelmezése problémát jelenthet a realizmus számára. Tehát a humán biztonság koncepciója jobb elméleti alapot biztosít a konfliktusok és fenyegetések megértésére. Különösen igaz ez, ha azt is figyelembe vesszük, hogy olykor az állam jelenti a fenyegetést saját polgáira. Az ilyen szituációk magyarázata további nehézségeket jelent a realista megközelítés számára.

Mivel ez az elmélet megkérdőjelezi a realizmus államközpontú nézeteit, ezért a konstruktivizmushoz és a kritikai biztonsági tanulmányokhoz is több szállal kötődik. (Kerr [2007] 91-108.o.)

2.3. A biztonság konstruktivista és kritikai megközelítése

A „konstruktivista és kritikai megközelítés” elnevezése ontológiai és episztemológiai megfontolások szerint is megfelelő. **Ontológiai értelemben a konstruktivista és kritikai irányzatok megkérdőjelezik a tradicionális elméleti iskolák materiális ontológiáját**, mint amilyen a realizmus vagy a liberalizmus. A realizmus és a liberalizmus elfogadja az objektív valóság koncepcióját. A realistákat és liberális gondolkodókat a valóság anyagi aspektusainak részletei foglalkoztatják, amelyek többé-kevésbé objektívan és számszerűen mérhetők, például gazdasági változók, katonai erő, az adott állam területe, népessége stb. A konstruktivista és kritikai megközelítések azonban **a valóság nem anyagi dimenziójával foglalkoznak, mint amilyenek a normák, elvek, eszmék, ideológiák, identitások, gondolkodásmódok és kognitív folyamatok**. Ez azt is jelenti, hogy a konstruktivista biztonságelméletek és a kritikai biztonsági tanulmányok nem hisznek szükségszerűen az objektív valóságban, hanem ehelyett világunk megértésének szubjektív oldalát vizsgálják. A konstruktivista és kritikai irányzatok megkérdőjelezik a pozitivista episztemológiát és a **poszt-pozitivist**a módszertan mellett érvel, ami inkább leíró jellegű (**hagyományos**). Ez ellentétben áll a tudományos és kvantitatív módszerekkel, amelyekre a tradicionális iskolák általában támaszkodnak (lásd: Gazdag-Kiss J. [2011] 55.o.)

A **konstruktivizmus** a nemzetközi kapcsolatokban a kritikai elméletek politikatudományba, szociológiába és filozófiába való átültetéséből jött létre. Ezekben a diszciplínákban a konstruktivizmus szorosan kötődik a frankfurti iskolához és annak híres tudósaihoz, mint amilyen **Theodor Adorno**. Ez az elméleti iskola úgy véli, a valóság egy **konszenzusos konstrukció**. Bizonyos hatalommal rendelkező szereplők megtehetik és meg is teszik a valóság újraértelmezését a saját társadalmi és politikai érdekeik szerint. Ezek a szereplők általában a politikai osztály vagy más elit tagjai, akiknek a birtokában vannak a valóság felépítéséhez (újraértelmezéséhez) szükséges erőforrások. Ezen túlmenően minden típusú politikai hatalom cselekedeteit és nyilatkozatait **le kell bontani** annak érdekében, hogy jobban felfoghassuk világunkat. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a konstruktivizmus nem feltétlenül tagadja meg egy objektív valóság létezését – ez egy olyan kritikai megközelítés,

amelyet gyakran kapcsolnak össze ezzel a gondolattal. A konstruktivizmus csupán azt hangsúlyozza, hogy a valóság nem más, mint egy kollektív konszenzus eredménye.

A konstruktivizmus a nemzetközi kapcsolatokban az 1970-es és 1990-es évek között terjedt el és összekapcsolódott számos más képviselője mellett **Peter J. Katzenstein** és **Alexander Wendt** nevével. Katzenstein, Wendt és munkatársaik megkérdőjelezték a (neo)realizmus és (neo)liberalizmus materiális megközelítését. Nézeteik szerint egy állam nemzeti biztonsági környezetét elsősorban **kulturális és intézményi aspektusok** határozzák meg és nem materiális elemek. Ezek határozzák meg tehát az állam identitását, amely viszont meghatározó az állam politikájának kialakításában. A szerzők **bevezetik a biztonsági tanulmányok fogalmkörébe a kultúra és a norma eszméjét**. (lásd: Katzenstein [1996]; Jepperson et al. [1996]) Wendt fő művében, az 1999-es „A nemzetközi politika társadalmi elmélete” című könyvében ugyanezt a megközelítést alkalmazza a nemzetközi kapcsolatok diszciplínájában is. Wendt magyarázata szerint a **nemzetközi politika egy olyan konstrukció, amely tükrözi a közös tudás bizonyos típusát és a valóságról alkotott normák összességét**. Ezek a normák a nemzetközi rendszer szereplői interakciójának következményei. Az **identitások** interakciókon keresztül épülnek, és ezek **határozzák meg az államok érdekeit** – így a nemzeti érdek is egy konstrukció. Ez a konstrukció ugyanakkor befolyással bír az állam cselekedeteire és az anyagi valóságra is. Az **eszmék és normák központi szerepe** az, ami elengedhetetlen a nemzetközi rendszer struktúrájának és az államok magatartásának megértéséhez. (Wendt [1999])

A biztonsági tanulmányokban és a biztonságelméletekben a **Koppenhágai Iskola** szorosan kapcsolódik **Barry Buzan és társai** nevéhez, akik bevezették a „biztonságiasítás” elméletét, amely a politikai hatóságok képességét hangsúlyozták abban a tekintetben, hogy meghatározzák, mi válhat biztonsági kérdéssé, illetve fenyegetéssé. (lásd a következőkben) Az elmélet kiemeli a némileg csapongó folyamatot, amely egy bizonyos fenyegetésből, vagy ügyből biztonsági kérdést „csinál”. Ez a folyamat a „biztonságiasító szereplő” érdekeit tükrözi.

A **feminista** biztonsági tanulmányok és feminista nemzetközi kapcsolatok elmélete szoros kapcsolatban áll a konstruktivizmussal és a marxizmussal. A feminista biztonsági gondolkodás felhívja a figyelmet jelenleg elhanyagolt, a hagyományos megközelítések által mellőzött kutatási területekre, mint amilyenek a **nemi (gender) kérdések, nők jogai, sebezhető csoportok (kisebbségek), gyermekek és a környezet**. Természetesen ezeknek a kérdéseknek a nagy része a nemzetközi konfliktusok idején egyre nagyobb jelentőséget kap. A feminizmus a biztonsági tanulmányokon belül kiemelt jelentőséget tulajdonít ugyanis

annak, hogy a nemzetközi konfliktusok és polgárháborúk milyen hatással vannak ezekre a csoportokra és kérdésekre. A hadviselés általában a férfiakhoz kötődik, ezért ezt hagyományosan a férfiak ügyének tartják. Holott éppen a **nők és gyermekek a leginkább sebezhetőek** a konfliktusok alatt, és éppen az ő érdekeiket nem képviselik sosem a hadviselésről való politikai döntések meghozatalánál. A feminizmus igyekszik felhívni a figyelmet továbbá a környezeti kérdések elhanyagolására - általában és a fegyveres konfliktusok alatt is. Ez egy olyan aspektus, amelyet a hagyományos megközelítések teljes mértékben mellőznek. (lásd: Kennedy-Pipe [2007] 75-80.o.)

2.3.1. Konstruktivista és kritikai biztonságelméletek

A **biztonság multiszektorális megközelítése** egy Barry Buzan és munkatársai által bevezetett elméleti keret a biztonságpolitika elemzésére, ahogyan ez már több alkalommal említésre került ebben a jegyzetben is. Buzan, Wæver és de Wilde amellet érveltek, hogy a biztonságot fel kell osztani a részletesebb elemzés érdekében. **Öt biztonsági szektort javasoltak: politikai, gazdasági, katonai, társadalmi és környezeti biztonsági szektorokat.** A politikai biztonságot érintő fenyegetések egyúttal a szuverenitást vagy az államhoz kapcsolódó uralkodó ideológiát is veszélyeztetik. A gazdasági jellegű fenyegetések sokkal szerteágazóbbak és esetükben a referens objektum meghatározása is sokkal bonyolultabb. A szerzők szerint az államok általában nem tekintik a gazdasági fenyegetéseket egzisztenciális fenyegetéseknek. (A 2008-s világgazdasági válság viszont bebizonyította ennek az ellenkezőjét.) A katonai szektor értelemszerűen katonai fenyegetéseket hozhat az állam számára. (Buzan et al. [1998] 22.o.) A társadalmi dimenzió a társadalmon belül bizonyos csoportok széleskörű kollektív identitásának biztonságával foglalkozik. (u.o.) A környezeti szektor lefedi a környezet biztonsági helyzetét a legkülönbözőbb szinteken. (u.o. 21-23.o.) A Koppenhágai Iskola tehát megkérdőjelezi – a (neo)realizmussal ellentétben - az állam egységes természetét.

A **biztonságiasítás** szorosan kapcsolódik a biztonság multiszektorális megközelítéséhez, valójában ugyanannak az elméleti keretrendszernek a része. A koncepciónak több alapvető alkotóeleme is van, és azt írja körül, hogyan kerülhet egy adott kérdés a biztonság fogalmi ernyője alá és hogyan válhat biztonsági kérdéssé. A modell a következő fogalmi elemeket tartalmazza: „referens objektum”, „biztonságiasító szereplő”, „egzisztenciális fenyegetés”, „rendkívüli jellegű intézkedések”. A referens objektum

definíciója már korábban meghatározásra került. A biztonságiasító szereplő az, aki biztonsági kérdéssé változtatja az adott ügyet – ez a szereplő többnyire az állam. Mégpedig azáltal teszi ezt, hogy egzisztenciális fenyegetésnek kiált ki valamit, ami igazolja a rendkívüli politikai intézkedéseket. A legfontosabb következmény itt az, hogy a folyamat teljes egészében valószínűleg nem felel meg a valóságnak, ellenben megfelel a **biztonságiasító szereplő érdekeinek, ami általában az állam, vagy a politikai hatalom.** (u.o.)

A **biztonsági közösségek** elmélete magában foglal liberális és konstruktivista elemeket egyaránt. **Karl Deutsch és társai** dolgozták ki az elméletet 1957-ben. Deutsch szerint egy biztonsági közösség tagjai vitáikat békésen rendezik, és azonos elvárásaik vannak a békés társadalmi változásokat illetően. Különbséget tesz **plurális biztonsági közösségek**, mint az EU, és **összeolvadt biztonsági közösségek**, mint az Egyesült Államok között. (Deutsch et al. [1957]) Ezt az elméletet aztán **Adler és Barnett** fejlesztette tovább, akik konstruktivista perspektívába helyezték és arra jutottak, hogy a biztonsági közösségek **közös értékekre** épülnek és olyan **tagokra**, akik **hasonló identitással** bírnak. (Adler-Barnett [1998]) Ennek egy további változatát képviseli a „regionális biztonsági komplexum elmélete”, amelyet Barry Buzan, Ole Wæver és Jaap de Wilde fogalmazott meg 2003-ban megjelent *„Régiók és hatalmak. A nemzetközi biztonság struktúrája”* című könyvükben. Nézeteik szerint a nemzetközi biztonság alapvető építőelemei a régiók. Ugyanazon régiók tagjai közös biztonságfelfogással rendelkeznek és kölcsönösen függenek egymástól, ugyanis a biztonsági kérdések esetében a régiók államai nem választhatók szét teljesen. (Buzan-Wæver-de Wilde [2003])

Hedley Bull, aki a nemzetközi kapcsolatok angol iskolájához köthető, alkotta meg az **államok társadalmi koncepcióját**. Ez valójában egy kevert elmélet, amely a realizmus és a liberalizmus jegyeit is magán hordozza, ugyanakkor kritikai elemeket is tartalmaz, és ez igazolja, hogy a konstruktivista megközelítések között említjük. Bull és az angol iskola szerint az anyagi valóság ellenére is a **közös normák és értékek** azok, amelyek a nemzetközi politikát formálják. Az államok részt vesznek nemzetközi szervezetek és intézmények munkájában, hatással vannak egymásra és osztoznak bizonyos normákon és értékeken. Mindez egy szocializációs folyamaton keresztül valósul meg, amely elvezet az államok társadalmához a nemzetközi rendszerben. Az angol iskola elfogadja az anarchia koncepcióját, de nagy jelentőséget tulajdonít a **nemzetközi szervezeteknek, különösen a nemzetközi jognak**. Az anarchia azonban mérsékelhető az államok közötti közösségi érzés (társadalom) segítségével, aminek következtében bizonyos közös normák és értékek elfogadására képesek államok fejlődnek ki. (Bull [1977])

Összegzés

Ezen jegyzet célja nem más, minthogy rövid betekintést adjon a biztonságelméletekbe. Az említetteken kívül számos elmélet létezik még, azonban a korlátozott keretek miatt a Szerző ezek tárgyalására nem térhetett ki. Az Olvasó mégis oly sok eltérő megközelítéssel és elmélettel találkozott, hogy joggal merülhet fel a kérdés: Mi a teendő a biztonsági tanulmányokhoz tartozó elméletek hangzavarában? Amennyiben a cél a valóság leegyszerűsítése volt a megértés megkönnyítése érdekében, nem csak rontottunk a helyzeten az elméletek sokaságával, amelyek mind különbözőképpen értelmezik ugyanazt a valóságot? A válasz a lehető legnagyobb bizonyossággal: *nem – minden tudományos diszciplína gazdagságát annak heterogenitása mutatja legjobban*. A heterogenitás igencsak egészséges, hiszen olyan **intellektuális vitákat gerjeszt**, amelyek továbbfejlesztik a valóság iránti megértésünket. Ez természetesen azt is jelenti, hogy egyik elmélet sem „jobb” vagy „rosszabb” a másiknál. Ezek csak elméletek, amelyek különböző ontológiai és episztemológiai meggyőződést tükröznek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy minden elméletnek megvan a maga erős és gyenge oldala és minden szituációt a megfelelő megközelítéssel kell feldolgozni. A terület heterogenitása is valóságunk összetettségét és sokszínűségét demonstrálja, illetve megmutatja, hogy a diszciplína milyen nagyszámú eszközt kínál a nemzetközi biztonsági kérdések értelmezésére. **Az elemzőnek vagy tudósnek tehát figyelmesen kell megválasztania a megfelelő elméletet egy adott eset megértésére.** Ugyanakkor a szakembereknek és a teoretikusoknak is alapos ismeretekkel kell rendelkezniük arról, hogy bizonyos körülmények elemzésére kiválasztott elmélet milyen következményeket von maga után. A Szerző tisztelettel reméli, hogy ez az összefoglaló segített az olvasónak megérteni a világunk értelmezésére szánt elméletek közötti választás dilemmáját és talán hozzájárult ahhoz is, hogy ez a választás valamivel könnyebb lehessen.

Felhasznált irodalom

- Adler, Emanuel – Barnett, Michael. 1998. *Security Communities*. Cambridge University Press, Cambridge
- Buzan, Barry. 1991. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead

- Baylis, John – Wirtz, James. 2007. Introduction. In.: Baylis, John – Wirtz, James – Gray, Colins S. – Cohen, Eliot (eds.): *Strategy in the Contemporary World*. (2nd edition) Oxford University Press, Oxford
- Bellamy, Ian. 1981. Towards a Theory of International Security. *Political Studies*. Vol. 29. No. 1.
- Blahó, András – Prandler, Árpád. 2005. *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula, Budapest
- Booth, Ken. 1991. Security and emancipation. *Review of International Studies*. Vol. 17. No. 4. (October 1991)
- Booth, Ken – Wheeler, Nicholas. 2008. *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. Palgrave Macmillan, New York
- Bull, Hedley. 1977. *The Anarchical Society*. Columbia University Press, New York
- Buzan, Barry – Wæver, Ole. 2007. After the Return to Theory: The Past, Present and Future of Security Studies. In: Alan Collins (ed.): *Security Studies*. Oxford University Press, Oxford
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – de Wilde, Jaap. 2006. A biztonsági elemzés új keretei. In.: Póti László: *Nemzetközi biztonsági tanulmányok*. Zrínyi Kiadó, Budapest
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – de Wilde, Jaap. 2003. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – de Wilde, Jaap. 1998. *Security: a New Framework for Analysis*. Boulder, Lynne Rienner
- Czempiel, Ernst-Otto. 1992. Governance and Democratization. In Rosenau, James N.; Czempiel, Ernst, Otto: *Governance without government: order and change in world politics*. Cambridge University Press, Cambridge
- Collins, Alan. 2007. Introduction. In: Alan Collins (ed.): *Contemporary Security Studies*. Oxford University Press, Oxford
- Deutsch, Karl (et al.). 1957. *Political Community in the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton University Press, Princeton
- Donnelly, Jack. 2000. *Realism and International Relations*. Cambridge University Press, Cambridge
- Doyle, Michael W. 2008. Liberalism and foreign policy. In: Smith, Steve – Hadfield, Amelia – Dunne, Tim (eds.): *Foreign Policy: Theories – Actors – Cases*. Oxford University Press, Oxford
- Doyle, Michael W. 1983. a. Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy and Public Affairs* 12 Vol. 12, No. 3. (Summer, 1983)
- Doyle, Michael W. 1983. b. "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part 2". *Philosophy and Public Affairs* Vol. 12, No. 4. (Autumn, 1983)
- Dunne, Tim. 2006. Liberalism. In: Baylis, John – Smith, Steve: *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. (3rd ed.) Oxford University Press, Oxford
- Dunne, Tim – Schmidt Brian C. 2006. Realism. In: Baylis, John – Smith, Steve: *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. (3rd ed.) Oxford University Press, Oxford
- Fukuyama, Francis 1992. *The End of History and the Last Man*. Free Press, New York
- Gazdag, Ferenc – Izsa, Jenő – Kiss J., László – Rácz, Lajos – Szenes, Zoltán – Tóth, Péter. 2011. A biztonságpolitika fogalma, tárgya, intézményei. In.: Gazdag Ferenc: *Biztonsági tanulmányok - biztonságpolitika*. ZMNE, Budapest
- Gazdag, Ferenc – Kiss J., László. 2011. Biztonságelméletek.. In.: Gazdag Ferenc: *Biztonsági tanulmányok - biztonságpolitika*. ZMNE, Budapest

- Gazdag, Ferenc. 2011. *Biztonsági tanulmányok - biztonságpolitika*. ZMNE, Budapest
- Gazdag, Ferenc (szerk.) 2001. *Biztonságpolitika*. SVKH, Budapest
- Gilpin, Robert. 1981. *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press, New York
- Gyarmati, István. 2005. Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO). In.: – Prandler, Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula, Budapest
- Haas, Ernst B. 1958. *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957*. Stanford University Press, Stanford
- Herz, John H. 1950. Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*. Vol. 2. No. 2. (January 1950)
- Hobbes, Thomas (ford. Vámosi Pál) 1970. *Leviatán*. Magyar Helikon, Budapest
- Ikenberry, John G. 2011. *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton University Press, Princeton
- Jepperson, Ronald L. – Wendt, Alexander – Katzenstein, Peter J. 1996. Norms, Identity, and Culture in National Security. In.: Katzenstein, Peter J. (ed.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press, New York
- Kant, Immanuel. 1985. *Az örök béke*. (transl.: Mihály Babits) Európa Könyvkiadó, Budapest
- Katzenstein, Peter J. 1996. Introduction: Alternative Perspectives on National Security. In.: Katzenstein, Peter J. (ed.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press, New York
- Kennedy, Paul. 1987. *The Rise and Fall of Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1000 to 1500*. Random House, New York
- Kennedy-Pipe, Caroline. 2007. Gender and Security. In: Alan Collins (ed.): *Contemporary Security Studies*. Oxford University Press, Oxford
- Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S. 1977. *Power and Interdependence*. Little, Brown and Company, Boston
- Kerr, Pauline. 2007. Human Security.. In: Alan Collins (ed.): *Contemporary Security Studies*. Oxford University Press, Oxford
- Kindleberger, Charles P. 1973. *The World in Depression: 1929-1939*. University of California Press, Berkeley/Los Angeles
- Kissinger, Henry A. 1957. *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. Harper & Row, New York
- Kiss J., László. 2009. *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Osiris Kiadó, Budapest
- Kiss J., László. 2001. Biztonságelméletek. In: Gazdag Ferenc (szerk.) *Biztonságpolitika*. SVKH, Budapest
- Krasner, Stephen D. 1983. *International Regimes*. Cornell University Press, Ithaca
- Lippman, Walter. 1943. *US Foreign Policy: Shield of the Republic*. Little-Brown, Boston
- Lobell, Steven E. – Ripsman, Norrin M. – Taliaferro, Jeffrey W. 2009. *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, Cambridge
- Machiavelli, Niccoló (ford. Lutter Éva). 1964. *A fejedelem*. Helikon Könyvtár, Budapest
- Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. W.W. Norton & Company, New York
- Modelska, George. 1987. *Long Cycles in World Politics*. Macmillan, London
- Morgan, Patrick. 2007. Security in International Politics: Traditional Approaches In: *Contemporary Security Studies*. Oxford University Press, Oxford
- Morgenthau, Hans J. 1978. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Alfred A. Knopf, New York. The website of Prof. Vincent Ferraro, Mount Holyoke College, South Hadley, United States
<https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/morg6.htm> Accessed: 11-07-2013

- Morgenthau, Hans J. 1978. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Alfred A. Knopf, New York.
- Nye, J.S. - Lynn-Jones, S. 1988. *International Security Studies: A Report on a Conference of the State of the Field*. *International Security*. Vol. 12. No. 4. (Spring 1988.)
- Organski, A.F.K. 1958. *World Politics*. Alfred Knopf, New York
- Roberts, Adam – Kingsbury, Benedict. 1993. Introduction: The UN's Roles in International Society since 1945 In: Roberts, Adam – Kingsbury, Benedict (eds.): *United Nations, Divided World*. Clarendon Press, Oxford
- Rosenau, James N. 1992. Governance, Order, and Change in World Politics. In: Rosenau, James N.; Czempiel, Ernst, Otto: *Governance without government: order and change in world politics*. Cambridge University Press, Cambridge
- Russett, Bruce. 1993 *Grasping the Democratic Peace*. Princeton University Press, New Jersey
- Taliaferro, Jeffrey W. 2006. State-building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource Extractive-State. *Security Studies*. Vol. 15 No. 3 (July-September 2006).
- Thucydides.(n.é.) *The History of the Peloponnesian War*. Internet Classics Archive – MIT. <http://classics.mit.edu/Thucydides/pelopwar.html> Accessed: 12.07.2013.
- Walt, Stephen M. 1998. International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, No. 110. Special Edition, Frontiers of Knowledge (Spring 1998)
- Walt, Stephen M. 1991. The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*. Vol. 35, No. 2. (June 1991)
- Walt, Stephen M. 1987. *The Origins of Alliances*. Cornell University Press, New York
- Walton, C. Dale – Gray, Colins S.2007. The Second Nuclear Age: Nuclear Weapons in the Twenty-first Century. In: Baylis, John – Wirtz, James – Gray, Colin S. – Cohen, Eliot (eds.): *Strategy in the Contemporary World*. (2nd edition) Oxford University Press, Oxford
- Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of International Politics*. McGraw-Hill, New York
- Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, Cambridge
- Wolfers, Arnold. 1962. *Discord and Collaboration*. Johns Hopkins University Press, Baltimore
- Wolforth, William C. 2008. Realism and foreign policy. In: Smith, Steve – Hadfield, Amelia – Dunne, Tim (eds.): *Foreign Policy: Theories – Actors – Cases*. Oxford University Press, Oxford
- Zakaria, Fareed. 1998. *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*. Princeton University Press, Princeton